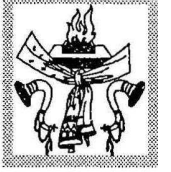

मिले सूर मेरा तुम्हारा .....

- सौ. हेमलता सुधाकर जोशी

॥ कन्या वरयते रूपम् माता वित्तम् पिता श्रुतम् ।

बान्धवाः कुलमिच्छन्ति मिष्टान्नं इतरे जनाः ॥

कन्या वराचे रूप पसंत करते, आई वराची संपत्ती, पैसा, अडका महत्वाचा मानते, वडील-मुलाचे ज्ञान पसंत करतात, बांधवांची इच्छा 'वराचे कुळ' योग्य, आपल्या कुळाशी मिळते जुळते असणारे असते, तर लग्नाला आमंत्रित केलेले इतर जन फक्त 'उत्तम भोजन' असावे ही अपेक्षा करतात.

भारतीय संस्कृतीतील समाजाचा विवाहाकडे पाहण्याचा पारंपरिक दृष्टिकोन अशा प्रकारचा आहे. जरा बारकाईने विचार केला तर लक्षात येते की पूर्वीच्या काळाला, परिस्थितीला अनुकूल असा तो दृष्टिकोन होता. तारुण्यसुलभ भावनेनुसार मुलगी जसे वराचे बाह्य रूप पसंत करते तसा मुलगाही त्याच गोष्टीला प्राधान्य देणार हे ओघाने आलेच. एकमेकांची दर्शनी अनुरूपता हा महत्वाचा दृष्टिकोन त्यांच्या दृष्टीने झाला असला तरी घरातील महत्वाच्या व्यक्ती म्हणजे आई-वडील त्या अनुषंगाने येणाऱ्या इतर गोष्टींचाही विचार करीत असत. आईला वाटते लग्नानंतर मुलगी चांगल्या अवस्थेत राहावी. तिच्या खाण्यापिण्याची आवड, वस्त्रालंकाराची आवड पूर्ण व्हावी. मुलगी सुखात राहावी. त्यासाठी 'अर्थ' म्हणजे पैसा महत्वाचा आहे. मग मुलाची मिळकत काय आहे? आई तशी व्यावहारिक असते. वडिलांच्या दृष्टीने जावयाचे शिक्षण, ज्ञान, समाजातील त्याची प्रतिष्ठा महत्वाची ठरते. बांधव फक्त चर्चा करतात, टीका करतात. कुळशीळ पाहून मुलगी दिली का नाही? तर आमंत्रितांना काय, उत्कृष्ट भोजनात रस असतो.

या पार्श्वभूमीवर सध्याच्या आधुनिक परिस्थितीवर नजर टाकली तर असे लक्षात येईल की वरील दृष्टिकोनात फार क्रांतिकारक बदल मुळीच झालेला दिसत नाही. विवाह ठरताना आजचे बदलते रूप म्हणजे मुली खूप शिकलेल्या असतात, कर्तृत्ववान असतात आणि त्या दृष्टीने त्यांना आपल्या पतीची निवड कराविशी वाटते. हा महत्वाचा बदल जाणवतो. आर्थिक बाजू लक्षात घेता पती पत्नी दोघेही मिळवते असतात. नोकरी, व्यवसाय करीत असतात. त्यामुळे संपूर्णपणे पतीच्या अर्थप्राप्तीवर अवलंबून राहण्याची गरजच मुलीला भासत नाही. आर्थिक दृष्ट्या आता आईला आपल्या मुलीची फार काळजी वाटत नाही.

ज्ञानाच्या बाबतीत म्हटले तर जावई 'कालिफाईड' असतो, सुक्षिप्त असतो, इंजिनियर, डॉक्टर वगैरे --- सारे काही असतो. प्रतिष्ठा मान-- सारे काही असते. असे हे विवाहाच्या आगोदरचे आणि नंतरचे सुंदर Rosy Picture असते आणि तरीसुद्धा कुठेतरी काही तरी बिनसलेले असते. विवाहानंतर सुसंवादी सूर जुळण्याच्या ऐवजी तारा जास्तच ताणल्या जातात. अशांतता, संघर्ष, गैरसमज ताबडतोब निर्माण व्हायला लागतात आणि त्या सुंदर विवाहाची गाडी जीवनाच्या रूळावरून घसरायला लागते. का बरे असे घडते? कुणाचे चुकते?

प्रश्न असा आहे की, 'विवाह' या शब्दाचा नेमका अर्थ आम्हाला खरंच कळला आहे का? वि+वहति-जीवनाला योग्य वळण देणारा, दिशा देणारा तो विवाह. भारतीय संस्कृतीतील यशस्वी मानवी जीवनाच्या सोळा संस्कारातील एक अत्यंत महत्वाचा संस्कार. त्यात भावना, हृद्य, आंतरिक जाणीवा सुद्धा आत्यंतिक महत्वाच्या असतात याचे आपण भान ठेवतो का? हा संस्कार अग्रीसमोर होतो, देवा ब्राम्हणांच्या साक्षीने होतो, समाजातील प्रतिष्ठित व्यक्तींच्या समोर केला जातो. म्हणजे त्याला पारिवारिक, समाजाची मान्यता दिली जाते. देवा-ब्राह्मणांचे, वडिलधाऱ्या माणसांचे मंगल आशीर्वाद लाभलेले असतात. म्हणूनच ते शुभमंगल म्हटले जाते. मग हा सुंदर संस्कार, त्यांचा सुंदर आविष्कार नंतर मात्र झपाट्याने पुसला जाता, विकृत होतो हे खरे दुःख आहे.

बदलत्या समाजाच्या परिस्थितीत विवाह करणारे मुलेमुली ही जास्तीत जास्त स्वतःचे अहंकार, स्वतःचे विचार, स्वतःची प्रतिष्ठा यांना नको तेवढे महत्त्व देताना दिसतात. लग्नानंतर फक्त मी आणि माझा पती हाच विचार महत्वाचा मानणारी मुलगी पतीच्या आईवडिलांची उपेक्षा करायला लागते. प्रसंगी घरे विभागली जातात, मने दुखावली जातात, माणसे दुखावली जातात. तर काही वेळी घरातील माणसेच नवीन आलेल्या मुलीकडून तिने ताबडतोब त्यांच्या घरात सामावून जावे, आदर्श पत्नी, आदर्श सून अशी भूमिका परफेक्ट करावी अशी अपेक्षा ठेवतात. ती नवीन असल्याने हे सारे समजावून घेताना सुरुवातीला ती घाबरते,

बावचाळते. तिला वेळ लागतो, मग तिच्यावर टीकास्र सोडणे, तिचे चुकते कोठे? या जागा सतत दाखवणे सुरू होते. अपेक्षा वाढतात. स्वयंपाक-पाणी, घरातील व्यवस्था सगळ्याच जबाबदाऱ्या अंगावर टाकल्या जातात. ती नवखी असल्याने गडबडून जाते. पतीबरोबर सहजीवनाचे गोड, रम्य स्वप्न जगण्याची संधीच मिळत नाही. कारण आर्थिक बाजूपण संभाळायची असते. नोकरी, व्यवसायाची जबाबदारी असतेच. मग जीवनाला यशस्वी, परिपूर्ण वळण देणाऱ्या संस्कारांचे महत्त्व कमी व्हायला लागते. प्रेम, हळुवारपणा या ऐवजी संघर्ष, ताणतणाव -- वाढायला लागतात. --- कोण आहे जबाबदार या सर्व सुंदर चित्राच्या विध्वंसाला?

या सुंदर चित्रातला नायक म्हणजे पती याची नक्की भूमिका कशी असावी? त्याला सर्वगुणसौंदर्याने परिपूर्ण असलेली प्रेयसी, सखी हवी असते. तशीच संसाराची जबाबदारी संभाळणारी गृहिणी पण हवी असते. संस्कृत वाङ्मयात आदर्श पत्नीचे वर्णन करताना असे म्हटले जाते की-

“गृहिणी सचिव, सखी मित्र, प्रियशिष्य ललित कलाविधौ।” एखाद्या गृहमंत्र्याप्रमाणे सचिवाची आदर्श भूमिका करणारी गृहिणी, एकांतात प्रिय सखी आणि विविध कलांमध्ये स्वतःचे गुण प्रगटपणे व्यक्त करणारी, त्या कला शिकणारी प्रियशिष्य पण असावी अशी आदर्श पत्नी असावी---- थोडक्यात पत्नी जर एवढी आदर्श असावी असे वाटते तर तिला योग्य ठरण्यासाठी पतीचे पण क्वालिफिकेशन आदर्श असायलाच पाहिजे हे बंधन, हा विचार पण त्या अनुषंगाने येणारच! आलाच पाहिजे. संसाराच्या साम्राज्यात राजा-राणी एकमेकांना सर्वार्थाने पूरकच असले पाहिजेत. मग पत्नीने असा विचार मांडला की ती आक्रमक, भांडकुदळ, शिष्ट ठरायला लागते. अपेक्षापूर्ती पूर्ण व्हावी असे जर वाटत असेल तर बाह्य गोष्टींवरच भर न देता आंतरिक सामंजस्ये, आंतरिक जाणीव ही अत्यंत महत्त्वाची असते, किंबहुना यशस्वी वैवाहिक जीवनाचा तो अत्यंत महत्त्वाचा सक्षम पाया असतो, आधार असतो. हे संपूर्ण सत्य आपण मानायलाच पाहिजे. पण नेमके तेच विसरले जाते, दुर्लक्षित केले जाते! या संदर्भातील एक मजेदार उदाहरण म्हणजे एका तरुण मुलाचा आपल्या मित्राबरोबर झालेला संवाद होय. मित्राने प्रश्न केला अरे तुला पत्नी कशी पाहिजे? तरुणाने उत्तर दिले-हे बघ, A for Art, B for Beauty, C for Character, D for

Dignity, E for Elegance, F for Fineness, G for Grace, H for Hardworking.. and so on मित्र म्हणाला, जरा स्वतःला ‘आरशात बघ! आणि मग उडव तुझ्या अपेक्षांचे विमान आकाशात भन्नाटपणे.

दुसऱ्या एका संवादातला तरुण म्हणतो, “हे बघ, त्या मुलीला म्हणजे भावी पत्नीला उत्तम स्वयंपाक करता आला पाहिजे, घर स्वच्छ ठेवता आले पाहिजे, कपड्यांना इस्त्री करता आली पाहिजे, किराणा माल दुकानातून आणता आला पाहिजे. भाजी आणता आली पाहिजे..... त्याचा मित्र शांतपणे म्हणाला, “मग उद्यापासून माझ्या घरातल्या काम करणाऱ्या कामवाल्या मुलीला पाठवतो!” ‘सह धर्मचारिणी’ या आदर्शतत्त्वाची यादी आणि जाणीव या ठिकाणी नको तेवढी जास्तच ताणली गेलेली दिसते.

हल्ली प्रेमविवाह, परिचयात्मक विवाह प्रकार अतिशय लोकप्रिय होत चालले आहेत. पूर्वीच्या काळच्या गांधर्व विवाहाची, राक्षसविवाहाची ही बदलती रूपे तर नव्हेत? श्री. कृष्णाने रुक्मिणीला पळवून नेले. आणि तिच्याशी विवाह केला. पण या विवाहात रुक्मिणीची श्रीकृष्णाला संपूर्ण मान्यता होती. तिने पत्र पाठवून श्रीकृष्णाला तिच्याशी विवाह करण्याची विनंती केलेली होती. ही गोष्ट सुध्दा तेवढीच महत्त्वाची आहे! प्रेमविवाहात सुरुवातीला एकमेकांबद्दल आकर्षण वाटणे हा प्रारंभिक भाग झाला. मग सहवास आवडणे, एकमेकांच्या बरोबर जाणे येणे यासारख्या गोष्टींना अनुकूलता लाभण्यासाठी, एकत्र येण्यासाठी नोकरी, व्यवसाय, कॉलेजमध्ये शिक्षणाच्या निमित्ताने एकत्र येण्यासाठी अशी अनुकूल परिस्थिती लाभते. त्या परिस्थितीत सुद्धा त्या प्रेमाचे स्वरूप परिपक्व आणि अपरिपक्व असू शकते. आपल्या प्रेयसीला खूष करण्यासाठी भेटवस्तू देणारा, दररोज हॉटेलात नेऊन हॉटेलची बिले देणारा, वारंवार स्त्रीदाक्षिण्य दाखवणारा प्रियकर लग्नानंतर मात्र बदलतो. जास्त व्यवहारी होतो, प्रॅक्टिकल बनतो अशा तक्रारी मुली करतात! त्या प्रियकराचा गृहस्थाश्रमी माणूस झाल्यावर त्याला सत्यपरिस्थितीचे भान लवकर येते-पण मुली मात्र ‘स्वप्नांच्या साम्राज्यातून’ पटकन बाहेर येऊ शकत नाहीत. त्यांचे रम्य भावविश्व कुठेतरी हरवायला लागते.... आदर्श विवाहाच्या रम्य कल्पना पुसल्या जातात....

लग्नाआधीच्या प्रेमाचे रंग उडायला लागतात. मग ते हळुवार प्रेमाचे स्वप्न खोटे होते का? नाही! स्वप्न खोटे नसते,

प्रेमही खोटे नसते. पण त्या प्रेमाचा आविष्कार मात्र परिस्थितीनुसार बदलत असतो हे सत्य स्वीकारायला आम्ही तयार होत नाही. पूर्वी दररोज हॉटेलात जाऊन 'इडली सांबर' खाल्ल्यानंतर बिल देणारा प्रियकर नवरा झाल्यावर बायकोच्या हातच्या इडली सांबाराला महत्त्व द्यायला लागलेला असेल तर तो प्रेमाचा आविष्कारच असतो हे खरे आहे. पण हा आविष्कार जेव्हा दररोज एकतर्फी मागणीच्या स्वरूपात व्हायला लागला तर मात्र पत्नी वैतागणारच! घरी आल्यानंतर कारण दोघेही नोकरी करणारे असतील तर पतीने सुद्धा तत्परतेने स्वयंपाकघरात जाऊन दमलेल्या पत्नीला गरम चहाचा कप दिला तर तिला निश्चितपणे बरेच वाटेला! या ठिकाणी, पतीची तिच्याबद्दलची भावना निश्चितपणे प्रेमाचीच असेल, तिला दिलासा देणारीच असेल.. पण त्या ऐवजी तो तिच्यावरच जोरात खेकसत असेल, तिनेच चहा करावा, खायला करावे अशा मागण्या रोज करायला लागला तर झाली वादाला आणि भांडणाला सुरुवात! ज्या आदर्श विवाहामुळे वधूवर एकत्र येतात, संसाराचा जीवनरथ चालवतात, त्या रथाची दोन चाके खरंतर अतिशय मजबूत, पक्की आणि गतिशील असली पाहिजेत. एक चाक जरी कमी पडले अथवा नादुरस्त झालेतर सर्वच प्रगती ठप्प होते. असा हा आदर्श विवाह, आदर्श जीवन कसे असायला पाहिजे? दोघांमध्ये प्रेम सामंजस्य, आपुलकी, आस्था, सुखदुःखाची समान जाणीव, ते सहन करण्याची तयारी, स्वार्थत्याग, एकमेकांसाठी कष्ट करण्याची तयारी, आहे त्या परिस्थितीत आनंद आणि समाधान मानण्याची वृत्ती अशा सकारात्मक गुणांची आणि वृत्ती जोपासण्याची प्रचंड गरज आहे! दोन भिन्न घरातील व्यक्ती त्या त्या घरातील संस्कार, वागण्याच्या पद्धती, मतमतांतरे या सर्वासकट एकमेकांच्या जीवनात प्रवेश करीत असतात. प्रत्येकाची जडणघडण भिन्न असल्यामुळे सुरुवातीला adjustment होताना कठीण परिस्थिती निर्माण होऊ शकते. ते नैसर्गिक आहे. पण वरील प्रकारच्या भावना आणि दृष्टिकोन असेल तर त्या दोन व्यक्ती आपले जीवन निश्चितपणे सुखाचे करू शकतात. प्रयत्न करून बघायला काय हरकत आहे? काही गुण, काही वृत्ती या Consciously अगदी जागरूक पणे जोपासल्याच पाहिजेत. कारण यशस्वी जीवन तुम्हालाच जगायचे आहे! सतत फिल्मी प्रेमाची अपेक्षा आणि आदर्श न ठेवता, थोडा समजूतदारपणा, सोशिकपणा, सहनशीलता, हळुवारपणा दोघांनीही प्रयत्नपूर्वक दाखवायला हवा, निर्माण करायला हवा.

जीवनाचे काव्य फुलवायचे असेल, त्यात सप्तरंगी जादूमय रंग भरायचे असतील तर हे “निरपेक्ष प्रेम आणि समजूतदारपणा” हे अत्यंत परवलीचे मंत्रमय शब्द आहेत. व्यावहारिक जीवन शुष्क आहे, नीरस आहे यात वादच नाही पण ते रसमय करणे, सुंदर करणे तर तुमच्या हातातच आहे. नाही कां? एकमेकांचा आदर करणे, एकमेकांच्या दोषांची, न्यूनाची जाहीर चर्चा न करणे, दुसऱ्यांसमोर अपमान न करणे यासारखी पथ्ये तर आपल्याला पाळता येतील नाही का?

ते करताना 'मी आणि माझे' हा अहंकार हा ताठ सोडून देऊन आपण आपले असे मानणे, ही भावना निर्माण करणे अतिशय उपयोगी पडेल.

आदर्श विवाहाचे स्वरूप साधे, सुरक्षित असावे. त्यामध्ये शास्त्रोक्त विधी, धार्मिकता असावी, कारण अग्नीसमोर झालेला संस्कार खरोखरीच महत्त्वाचा असतो. मंत्रोच्चाराने स्पंदने फार प्रभावी ठरतात. पण मोठमोठ्या जेवणावळी, रिसेप्शन्स, महागडे दागदागिने, कपडे, रोषणाई यावरचा खर्च टाळला तर फार चांगले. साऱ्या दुनियेला आमंत्रित करून आपला डामडौल, थाटमाट जगाला दाखवण्याचा मोह निश्चितपणे टाळलाच पाहिजे. त्याचा बोजा एकट्या वधूपक्षावर टाकून आपण नामानिराळे राहण्याची वृत्ती अतिशय वाईट, संकुचित आणि स्वार्थीपणाची आहे. आदर्श विवाहात दोन्ही पक्षांनी खर्च समान वाटून घ्यावा, म्हणजे सर्वांनाच ते सुसह्य होते. कारण लग्नसमारंभ होऊन जातो, पण पैशावरून, मानापानावरून झालेले संघर्ष, समज, गैरसमज नवविवाहित वधूवरांच्या नंतरच्या जीवनात फार मोठ्या बाधा निर्माण करू शकतात. मग हे दुखणे मुळातच नाहीसे झाले तर?

आजकाल व्यक्तिस्वातंत्र्य, खाजगी जीवन यांच्या कल्पना खूप अवास्तव झालेल्या दिसतात. पण 'मला माझे स्वातंत्र्य पाहिजे' अशी मागणी करताना त्याचबरोबर येणाऱ्या जबाबदाऱ्या उचलण्याची पण मानसिक तयारी हवी. माझ्या खाजगी जीवनात इतरांची लुडबुड नको, हा विचार शेवटी घातकच ठरणार आहे. कारण विवाहानंतर येणाऱ्या जीवनात अती स्वातंत्र्याच्या फाजील कल्पना सर्व जीवनच उद्ध्वस्त करू शकतील. दोघांचा संसार, दोघांचे जीवन या संकल्पनेत दोघांचा सहभाग, दोघांची समान कृती, दोघांचे विचार समान असणे अतिशय महत्त्वाचे असते.

आदर्श करीअर करण्यासाठी आज सर्वत्र असंख्य कोर्सेस, प्रॉजेक्ट्स चर्चासत्रे भरविली जातात. आधुनिक तंत्रज्ञान,

व्यवस्थापकीय कौशल्ये आवर्जून शिकवली जातात. मग विवाहासारखा अत्यंत महत्वाचा, आवश्यक असणारा संस्कार मात्र एवढ्या गंभीरपणे विचारात का घेतला जात नाही? खरंतर लग्न ठरण्याआधी सर्व नियोजित वधूवरांना मार्गदर्शन करणाऱ्या आदर्श कौन्सेलिंग संस्थांची गरज आहे. त्यामध्ये सुशिक्षित, प्रामाणिक मार्गदर्शनाची पण गरज आहे. केवळ बर्थडे पाट्या, रोज डे, पिकनिक पाट्यांना एकत्र जमून आनंद घेणाऱ्या तरुणपिढीला भावी जीवनाला सामोरे जाण्यासाठी कोणत्या वृत्तीची, दृष्टिकोनाची गरज आहे याचे मार्गदर्शन आधीच चांगल्या प्रकारे मिळाले तर? यशस्वी वैवाहिक जीवनात 'समतोल' साधणे ही तारेवरची कसरत असली तरी ती साधण्याची कला आत्मसात करण्यासाठी असे मार्गदर्शन खरंच फार उपयुक्त होऊ शकेल. कारण अशा ठिकाणी, युवक व युवतींना आपले विचार, आपली मते मोकळेपणाने मांडता येतात. घरामध्ये अथवा नातेवाईकांसमोर दडपण येते अशी अनेकांची तक्रार असते.

अमेरिकेमध्ये इलिनॉय स्टेटमध्ये 'ब्लूमिंग्टन' या ठिकाणी एका सुंदर विवाह समारंभाला हजर राहण्याची संधी मिळाली. मुलगा भारतीय होता, तर वधू अमेरिकन. वधूला अगोदरच भेटण्याची संधी मिळाली. तिचे मोकळे, स्पष्ट आणि सुंदर विचार मला खूप आवडले. तिच्या मते, भारतीय संस्कृतीमधील विवाहाची कल्पना फार सुंदर आहे, आदर्श आहे. त्याला Divine Coloury, Divine touch स्वर्गीयतेचा स्पर्श आहे. मोठ्या उत्साहाने तिच्या अमेरिकन कुटुंबातील माणसे या प्रसंगी वावरत होती. समारंभाला अगदी मोजकेच लोक होते. पण हिंदू पद्धतीचे धार्मिक विधी अगदी पद्धतशीर केले गेले. 'अग्नी भोवती सात फेरे, (सप्तपदी), कन्यादान, वधूच्या गळ्यात मंगळसूत्र बांधणे या सारख्या धार्मिक विधी पार पाडताना। दोघांही वधूवरांनी आग्रह धरलेला होता की, या सर्वांचा अर्थ आम्हाला समजावा. त्याप्रमाणे संस्कृतमधील त्या विवाहमंत्रांचा अर्थ सोप्या इंग्रजीत आणि नंतर मराठीमध्ये 'गुरुजी' सांगत होते. आमंत्रितांच्या हातामध्ये सुद्धा तशा पुस्तिका दिल्या गेल्या. त्यामुळे विवाहात होत असणाऱ्या सर्व विधींचे एवढे बारकाईने अवलोकन करण्याची आणि त्यांचे वैशिष्ट्य व अर्थ जाणून घेण्याची संधी सर्वांनाच मिळाली. त्या सर्वांच्या मागे संगीताचे गदरोळ करणारे आवाज नव्हते! अत्यंत शांत, सुंदर आणि मंगल अशा पवित्र वातावरणात पार पडलेला तो विवाह आजही माझ्या चांगला लक्षात राहिलेला

आहे. शुद्ध, सात्त्विक आनंदाची सुंदर बरसात सर्वांनाच अनुभवायला मिळालेली होती त्यावेळी!

याच्या उलट आपल्याच देशात, लग्नसमारंभातील चित्र, स्वरूप काय असते? एकीकडे विवाहाचे विधी चाललेले असतात, त्याच्याकडे कोणाचेही लक्ष नसते. अपवाद फक्त त्या घरातील मंडळींचा असतो. बाकीची जनता, नातेवाईक गप्पा मारणे, आपल्या सुंदर वस्त्रांचे, दागिन्यांचे प्रदर्शन करणे, गॉसिपिंग करणे यात मग झालेले दिसतात. त्याचवेळी लग्नाच्या जेवणाच्या पंगती उठत असतात नाही तर 'बुफे' पार्टी सुरू होते. लग्नाला आलेल्या आमंत्रितांचा लोंढा जागा पकडण्यासाठी धावायला लागतो. ती एक रेसच असते. 'खुर्च्या पकडणे' हाच अत्यंत महत्वाचा विधी पार पाडण्यात आणि नंतर भोजनाचा आनंद लुटण्यात सर्वजण मग्न होतात! जे आपले आहे सुंदर आहे, शास्त्रोक्त आहे अशा सुंदर भारतीय संस्कृतीच्या मंगल आणि पवित्र स्वरूपाची जाणीव, त्याचे भान आपण खरंच ठेवतो का याबद्दल अंतर्मुख व्हायला पाहिजे - जी आमची आहे, सुंदर भारतीय संस्कारांची पूर्वापार चालत असलेली परिपक्व संस्कृती आहे, तिची नव्याने ओळख करून घेण्याची नितांत गरज निर्माण झालेली आहे! आपल्या मूलस्थानाचे महत्त्व, त्याची क्षमता आणि त्याचे वैभव या सर्वांचा परत एकदा नव्याने प्रत्यय घेतला पाहिजे, शोध घेतला पाहिजे.

विवाहानंतरचे जीवन यशस्वी होण्यासाठी दोघांचे सूर, दोघांचे मीलन, दोघांचे विचार एकमेकांना पूरक झाले तर दुग्धशर्करा योगच होणार। जीवनाचे संगीत मधुर होण्यासाठी करावी लागणारी साधना, कष्ट आणि त्याग या गोष्टींचे महत्त्व जाणून दोघांनीही प्रामाणिक प्रयत्न करायला हवे आहेत. या संदर्भात मला एका पौराणिक कथेचे उदाहरण द्यावेसे वाटते. हिमालयात बद्रिकेदार हे तीर्थक्षेत्र अतिशय पवित्र मानले जाते. कारण भगवान श्री विष्णूंनी तिथे हजारो वर्षे तपश्चर्या केली होती! परमेश्वर स्वतःच समाधी अवस्थेत गेला, अगदी प्रगाढ समाधी लागली. त्यावेळी देवी लक्ष्मीने आपली छाया, सावली विष्णूच्या मस्तकावर बरीच्या झाडाच्या रूपाने धरून हजारोवर्षे विष्णूचे उन, पाऊस, वारा यांच्यापासून रक्षण केले. समाधी अवस्था संपली, तप संपले आणि भगवान श्री विष्णूंना जागृती आली. हजारो वर्षे आपण यशस्वीरीत्या तपस्या करू शकलो हे त्यांनी अंतर्ज्ञानाने जाणले. लक्ष्मीची सेवा, त्याग पाहून स्वतः परमेश्वर सुद्धा आश्चर्यचकित झाला, तृप्त झाला. लक्ष्मीला ते म्हणाले, "तुझ्या या निष्काम

सेवेबद्दल मला तुला वर देण्याची इच्छा आहे.” तेव्हा लक्ष्मीने उत्तर दिले, “पतिदेवो, मी साक्षात, आपल्या हृदयातच स्थित आहे. असे असताना मला खरंच वेगळा वर देण्याची आवश्यकताच नाही!” पण विष्णू म्हणाले, ‘तुझ्या या अपूर्व सेवाभावाचे योग्य बक्षीस तुला मिळालेच पहिजे - मी तुला असा वर देतो की, लोक आता आपले स्मरण, आपली उपासना करताना प्रथम तुझे नाव घेतील.’ - म्हणून आपण लक्ष्मी-नारायण, लक्ष्मी-केशव’ असे नाव घेतो-बद्रीच्या म्हणजे बोरीच्या झाडाच्या रूपाने लक्ष्मीने विष्णूचे केलेले संरक्षण, श्री श्री विष्णूचे तप या सर्व गोष्टींमुळे त्या स्थानाला बद्रीकेदार हे नाव पडले. ते क्षेत्र मानले जाते. या कथेचे तात्पर्य किंवा संदेश काय आहे? प्रत्यक्ष परमेश्वर सुद्धा त्यांना सारे काही शक्य असताना सेवाभाव आणि प्रेममार्गाचा अवलंब करतात तर आपण मानवांनी का करू नये?

काही वेळा असे म्हटले जाते की, Marriages are destined in heaven but destroyed on earth हे वाक्य उपाहासात्मक आहे, नकारार्थी आहे. पण सध्याच्या परिस्थितीत बऱ्याच वेळा तसा अनुभव देण्याइतके दाहक पण आहे! पण सामंजस्य, खरी शुद्ध प्रेम भावना, भावनांची सखोलता आणि उच्च जाणीव जर असेल तर सुसंवादी सूर निश्चितच लागेल आणि वरील विधान फोल ठरेल यात शंकाच नाही. पण त्यासाठी आत्मविश्वास, दृढ निश्चय आणि दृढ प्रयत्न मात्र करायला हवा आहे!

शिव-शक्तीच्या मिलनातून अनेक विधायक गोष्टी निर्माण होतात. तांडव नृत्य करून संपूर्ण विश्वाला हादरून टाकणाऱ्या शिवाला शक्तीच नियंत्रित करू शकते, शांत करू शकते. पार्वतीचे नृत्य शांत मनोभाव निर्माण करतात. या सर्व उदाहरणांचे गर्भितार्थ आपण समजून घेतले पहिजेत. स्त्री-पुरुषांचे नैसर्गिक गुण हे एकमेकांना पूरकच असतात. पुरुष हा जास्त व्यवहारी, वास्तवाचे भान ठेवणारा असतो तर स्त्री ही भावनाप्रधान आणि हळवी असते. पण संसार यशस्वी होण्यासाठी The union of heart and head both are essential “बुद्धी आणि भावना, विवेक आणि मृदुता या सर्वांचीच गरज असते. आपल्या पत्नीच्या गुणांचे कौतुक करा, तिला आदराचे मानाचे स्थान द्या आणि बघा काय चमत्कार घडतो ते! आपले सारे जीवन अशा पतीवर ओवाळून टाकण्यासाठी ती सिध्द होईल. कारण त्याने प्रामाणिकपणे तिच्या संवेदना, भावना जाणलेल्या असतात. हीच गोष्ट पत्नीच्या बाजूने

लेखिकेविषयी...

प्रा. सौ. हेमलता सु. जोशी

फ्लॅट नं. १०, राजमयूर सोसायटी

(२), एरंडवणे, कर्वे रोड,

पुणे ४११ ००४.

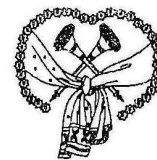
फोन नं. ०२०-२५४४०५७६

अध्यात्म साधनेपासून ते संशोधनापर्यंत चौफेर प्रवास असणारी बहू आयामी लेखणी ज्यांच्या हातात आहे अशा दूर्मिळ व्यक्तिमत्त्वांपैकी एक असे वर्णन करावे अशा व्यक्तिमत्त्वाच्या धनी असणाऱ्या सौ. हेमलता ताई आहेत. परमेश्वर कृपेसाठी आसूसलेल्या हृदयाचा शोध आणि बोध घेण्याचे काम सौ. हेमाताई यांनी केलेले आहे. विपुल लेखन आणि सतत नाविन्याचा ध्यास असणाऱ्या हेमाताईंनी आजवर ‘जे जे आपणासी ठावे ते ते दुसऱ्यासी सांगावे शहाणे करून सोडावे सकळ जन’ हे व्रत कायम ठेवले आहे.

पतीसाठी घडलीतर परिणाम निश्चितच चांगलाच असेल. प्रतिसाद अनुकूलच येईल. म्हणून फक्त शुद्ध, निष्काम प्रेमच हा चमत्कार घडवू शकेल. आणि तो चमत्कार घडला, तर “मिले सूर मेरा तुम्हारा” ही अवस्था क्षणात निर्माण होऊ शकेल! या Unconditional प्रेमाच्या भव्य उंचीवर जाण्याचा दोघांनी स्वयंस्फूर्तीने विचार करावा, प्रयत्न करावा. “केल्याने होत आहे रे। अधी केलेचि पाहिजे...

आदर्श विवाह तोच आहे की ज्यात प्रत्येकाला असे वाटले पाहिजे की,

Let-my morning be full of sweetest songs
And let-my Sun-set moments be full of beautiful
colours.

...